

SOSIAL İŞİN İCRASI ÜÇÜN ADEKVAT SOSIAL MÜHİTİN YARADILMASININ METODOLOJİ ASPEKTLƏRİ

SAMİR HƏSƏNOV

*Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Fəlsəfə və sosial elmlər kafedrasının baş müəllimi*

*E-mail: samir-gasanov-63@mail.ru
orcid.org/0000-0001-5211-8359*

Giriş

Tədris prosesi zamanı həm iş proqramlarında, həm də təlimatlarda və monoqrafiyalarda cəmiyyətin müxtəlif sahələrində insanların həyat və fəaliyyəti onun ayrılmaz bir sosial komponenti kimi bir sistemi təşkil edir. Bununla əlaqədar olaraq təqdim edilən məqalədə onları aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

1. İstehsal, istehsal və sosial infrastruktur sahəsində sosial iş texnologiyaları;
2. Məşğulluq texnologiyasının xüsusiyyətləri;
3. Səhiyyə sahəsində sosial iş texnologiyaları;
4. Təhsil sahəsində texnologiyaların spesifikasiyi;
5. Elm sahəsində sosial iş texnologiyaları;
6. Mədəniyyət sahəsində sosial iş texnologiyalarının xüsusiyyətləri;
7. Mədəni və istirahət sahəsində sosial iş texnologiyaları;
8. Xüsusiyyətlər, texnologiya, sosial iş, güc struktur cəmiyyətlər;
9. Penitensiar sistemdə sosial iş texnologiyalarının xüsusiyyətləri;
10. Şəhər və kənd yerlərində, aralıq məskunlaşma formalarında sosial iş texnologiyaları;
11. İstehsalat-texnoloji sahələrdə çalışanlar arasında aparılan sosial iş;
12. Sosial-etnik münasibətlər sosial mühit kimi;
13. Məişət xidmətləri sahəsində sosial iş texnologiyalarının xüsusiyyətləri.

Məqalədə sosial işin təşkilində diqqətdən yayınan boşluqlara münasibət bildirilmiş və müvafiq tövsiyələr verilmişdir. Sosial iş obyektini daha geniş nəzərə alaraq müvafiq tədris kursunun yalnız çətin həyat vəziyyətində olan əhali qrupları üçün deyil, həm də cəmiyyətin zəruri sosial strukturun mühiti nəzərə alınmışdır.

Əsas material və nəticələr. Sosial sahə sosial mühitin tərkib hissəsi kimi onun quruluşuna daxil olan bir neçə komponent aşağıdakı kimi təsnif edilmişdir:

- a) sosial fəaliyyət;
- b) sosial struktur;
- c) sosial infrastruktur;
- d) fərdi sosial münasibətlər [xarici].

Bu komponentlərin hər birinin məzmununu qısaca olaraq aşağıdakı formada izah edək.

Ümumiyyətlə, sosial iş fəaliyyəti sosial reallığın mövcudluğu və inkişaf yolu deməkdir, sosial həyatın təzahürü, ətraf mühitin məqsədyönlü əks olunması və dəyişdirilməsidir. Bu fəaliyyətin əsas xüsusiyyətləri sosial məkana adekvat şüurluluq (məqsədyönlülük), məhsuldarlıq və sosial xarakterlilikdir. Bu xüsusiyyəti nəzərə alaraq təhlil zamanı sosial fəaliyyəti bütövlükdə sosial sferaya, bütün digər fəaliyyət növlərinin sosial aspektlərinin həyata keçirilməsinə yönəlmiş kimi qəbul edilməsi məqsədmüvafiqdir. Bunun xüsusi təzahürü insanlara zamanında yardım, sosial dəstək, insanların sosial müdafiəsi, onların yaşayışı üçün normal şəraitin yaradılmasına yönəlmiş sosial işlərdə öz əksini tapır. Cəmiyyətin sosial quruluşu sosial sferanın tərkib hissəsi kimi (yalnız bu sahə deyil) obyektiv olaraq mövcud əsas sosial siniflər və digər qruplar, təbəqələr və insan icmaları arasında sabit və nizamlı əlaqələrin məcmusudur. Toxunulan mövzunun kontekstində cəmiyyətin sosial quruluşunun bir-birindən bu və ya digər dərəcədə sosial cəhətdən fərqlənən xüsusiyyətlərə görə differensiasiyası əks etdirilir. Bu baxımdan sosial iş, insanların düşdüyü vəziyyətə (əlillik, qocalıq, xəstəlik, yoxsulluq və s.) görə sosial strukturda xüsusi yer tutan əhali qrupu və təbəqələri çərçivəsində müəyyən edilməsini nəzərdə tutur, onlarla sosial işin ən müxtəlif texnologiyalarından istifadəsinin icrasına münasibət bildirilir [1].

Sosial infrastruktur sosial sferanın tərkib hissəsi kimi insanın cəmiyyətdə - istehsalatda, siyasi və mənəvi sahələrdə, ailədə, məişətdə yaşaması üçün şəraiti təmin edən maddi və qeyri-maddi elementləri təmsil edir. Bu, elm, təhsil, səhiyyə, ticarət, ictimai iaşə, məişət xidməti, mənzil-kommunal təsərrüfatı,

nəqliyyat, rabitə və s. kimi sənaye sahələrinin fəaliyyət məcmusudur.

Sosial münasibətlər sosial sferanın tərkib hissəsi kimi düzgün mənada insanlar, onların qrupları və təbəqələri arasında obyektiv inkişaf edən münasibətlər, onların cəmiyyətdə bərabərliyi (sosial) və qeyri-bərabərliyi, onların maddi, mənəvi və digər tələbatları, mövcudluq və inkişaf şərtlərinin fərdi, qrup, sinif dairəsində sosial ədalət prinsiplərinin həyata keçirilməsi, sosial ədalətin təmin edilməsi dərəcəsi deməkdir. Nəticə etibarlı ilə sosial sferanın bu komponenti dəyərlərə, nemətlərə və xidmətlərə, təminatlara və fərdi hüquqlara, iş şəraitinə, təhlükəsiz həyatına, asudə vaxtına, sağlamlığına çıxış imkanları (hər bir şəxs, qrup, cəmiyyətin təbəqəsi üçün) kimi müəyyən edilə bilər. Peşə və yaşayış yeri seçimini müəyyən etmək imkanları, idarəetmədə iştirak, sosial və peşəkar yüksəliş (hərəkətilik) fəaliyyətlərini təmin edir [2].

Sosial infrastruktur sosial sahənin bir hissəsi olaraq, cəmiyyətdə-istehsal, siyasi və mənəvi sahələrdə, ailədə, gündəlik həyatda insan həyatı üçün şərait yaradan maddi və mənəvi elementlərdir. Bu, elm, təhsil, səhiyyə, ticarət, iaşə, məişət xidməti, mənzil-kommunal təsərrüfatı, nəqliyyat, rabitə və s. kimi sahələrin məcmusudur.

Sosial münasibətlər müvafiq mənada, sosial sahənin bir komponenti olaraq insanlar, onların qrupları və təbəqələri arasında obyektiv inkişaf edən münasibətlər, cəmiyyətdəki bərabərliyi (sosial) və bərabərsizlik, sosial ədalət prinsiplərinin həyata keçirilməsi, maddi məmnuniyyət dərəcəsi, dini və digər xidmətlərə ehtiyacı olan insanlar, fərdin, qrupun, sinifin mövcudluğu və inkişafı şərtləri deməkdir. Nəticədə sosial sahələrin bu kimi komponentlərini konkretləşdirmək mümkündür. Hər bir şəxs, qrup, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri üçün dəyərli nemət və xidmətlər, fərdin zəmanətləri və hüquqları, iş və həyat şəraiti, asudə vaxtı, sağlamlığı, peşə və yaşayış yerini seçmək hüququnu müəyyənləşdirmək imkanları, idarəetmədə iştirak, sosial status və qabiliyyətinə müvafiq peşələrin təşviqi (hərəkətilik) də bura aiddir [3].

Nəzərə almaq lazımdır ki, qloballaşma prosesi ilə xarakterizə olunan insan cəmiyyətinin hazırkı inkişaf mərhələsində qloballaşma bir tərəfdən sosial sahənin inkişafına kömək edir, digər tərəfdən, xüsusilə inkişaf etməmiş və ya inkişaf etməkdə

olan ölkələrdə onun inkişafına və fəaliyyətinə mane olur. Ekvivalent olmayan mübadilə, qiymətlərin "qayçı"lanması və digər səbəblərə görə fərq gəlirlər baxımından inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müqayisədə 10 dəfədən aşağıdır. İndi BMT-nin rəsmi olaraq müəyyən etdiyi yoxsulluq həddinin altında 3 milyarddan çox insan yaşayır. Gündəlik gəliri 2 dollardan azdır. Məsələn, hazırda postsovet məkanının (Baltıqyanı ölkələr istisna olmaqla) sakinləri ABŞ və Avropa ölkələrinin sakinlərindən 30-40 dəfə kasıbdır [4].

Prezident İlham Əliyev 2030-cu ilə qədər ölkənin ÜDM-nin ikiqat artması əsasında ölkə əhalisinin sosial vəziyyətini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırma biləcək sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasını təsdiq etmişdir. Bu strategiyaya əsasən 2030-cu ilə kimi əhalinin ən imkansız kateqoriyaları ayda 500 ABŞ dollarına yaxın müavinət almaq imkanı əldə edəcəklər [5].

Sosial işin vahid obyektini sosial sahə olaraq konkretləşdirilməsini vurğulayaraq onun əsas komponentlərinə anlamaq üçün müxtəlif texnologiyalardan istifadə edilməsi məqsədamüvafiqdir. Qeyd edilənlərdən ən əhəmiyyətliləri bunlardır:

- Sahə istehsal, xidmət və sosial infrastruktur. Bu sahəyə ətraf mühit, maddi və digər nemətlərin yaradılması daxildir; sənaye və kənd təsərrüfatı istehsalına, eləcə də əhaliyə xidmət edən iqtisadiyyatın bir sıra sahələri; cəmiyyətdə həyat şəraitini təmin edən maddi və qeyri-maddi dəyərlər: istehsal, siyasi və mənəvi sahələrdə, ailədə və gündəlik həyatda;

- Şəhər, kənd və aralıq məskunlaşma formaları. Sosial siyasət və sosial iş baxımından bu sahə insan həyatı üçün vacib olan ölçülər, yaşayış məntəqələri, onlarda əhalinin konsentrasiyası, inkişaf səviyyəsi - istehsal qüvvələri, istehsal növləri (sənaye və kənd təsərrüfatı və digərləri), abadlıq, nəqliyyatın, rabitə vasitələrinin və s. inkişafı nəzərə alınmalıdır;

- Səhiyyə sahəsi - sağlamlığın qorunması, xəstəliklərin qarşısının alınması, müləcəsi və insan ömrünün uzadılması üçün tədbirlər həyata keçirən dövlət, özəl və qarışıq müəssisə və qurumlar sistemi;

- Təhsil sahəsi, bütün növ və təlim formalarını əhatə edir, kadrların hazırlığı və yenidən hazırlığına həyata keçirən müvafiq infrastruktur;

- Sahə elmləri — həyata keçirilən elmi-tədqiqat institutları və laboratoriyaları, elmi xidmətlər göstərən mərkəzlər, dizayner və kouçinq büroları,

təbiətdə və cəmiyyətdə obyektiv bilik haqqında hadisə və prosesləri qiymətləndirməyi bacaran kollektivlər, ayrı-ayrı alimlər tərəfindən əsaslandırma və sistemləşdirmə təsisatları;

- Müvafiq sahələr üzrə mədəniyyət səviyyələri, o cümlədən insanların fəaliyyətinin obyektiv nəticələri (maşınlar, tikililər, bilik məhsulları, sənət əsərləri, əxlaq və hüquq normaları və s.), habelə bu fəaliyyəti həyata keçirən işçilər və onların qabiliyyətləri (bilik, bacarıq, zəka səviyyəsi, mənəvi və estetik inkişaf, dünyagörüşü, insanların ünsiyyət üsulları və formaları);

- Mədəni istirahət sahələri - qeyri-iş vaxtının bir hissəsini istirahət və əyləncə üçün istifadə etmək üçün yerlər (kütləvi istirahət müəssisələrini ziyarət etmək, turlar və kütləvi tədbirlərə tamaşa etmək, rəqs, oxu və s.), yaradıcılıq və həvəskar fəaliyyətlər, bədən tərbiyəsi, idman oyunlarının təşkilini əhatə edən bütün infrastrukturlar;

- Cəmiyyətin güc strukturları - ordu, hərbi donanma, sərhəd bölmələri, polis, xüsusi təyinatlılar və ölkə daxilindəki xarici düşmən qüvvələrdən və radikal müxalifətdən qoruyan digər güc bölmələri. Təbii ki, bura güc strukturlarının müvafiq funksiyalarının yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün hazırlanmış güc bölmələrinin bütün infrastrukturları da daxildir;

- Penitensiar sistem - bunlara qanun pozuntusu və ya cinayət törətmiş insanların islah cəzalarını çəkdiqləri islah və əmək müəssisələri, habelə cəzaların icrasını və cəzalandırılanların islah olunmasına (müsbət sosiallaşma) təmin edən fəaliyyətidir;

- Sosial-etnik mühit – Bura geniş mənada ictimai-siyasi və sosial fəaliyyət göstərən etnik birliklər, sosial əmək bölgüsü, istehsal üsulu (metodları), ictimai münasibətlər və qurumların məcmusu, ictimai şüur, müəyyən bir cəmiyyətin (cəmiyyətin) mədəniyyəti; dar mənada-birbaşa sosial-etnik icmanın, qrupun, təbəqənin mühiti, onların ayrı-ayrı nümayəndələri, ailə-məişət münasibətləri, kollektiv əmək və məskunlaşma, sosial və sosial-etnik xarakterli insanların müxtəlif qrupları daxil etmək olar;

- Əhaliyə məişət xidməti göstərən sahələr - xidmət sektorunun bir hissəsi, müvafiq müəssisə və müəssisələr tərəfindən qeyri-istehsal xidmətlərinin göstərilməsi (mənzil təmiri, paltarların təmizlənməsi, geyim, ayaqqabı, avtotexniki xidmət, iaşə, hamam xidmətləri, bərbərxanalar, çamaşırxanalar,

fotoatelyelər, məişət texnikasının təmiri və s.) [6].

Bu sahələrin hər birində sosial iş obyektini kimi onların spesifikliyi nəzərə alınmaqla normal iş və istirahət şəraitinin yaradılması. Bu sahələrdə çalışan insanların və əhali qruplarının, təbəqələrinin bu sahələrlə birbaşa və ya dolayısı ilə əlaqəli tibbi və digər yardımların, dəstəyin, sosial müdafiənin göstərilməsi məsələləri həll olunur (həll edilməlidir) [7]. Nəticədə (sosial tədbirlərin həyata keçirilməsi yolu ilə) yaradılan normal həyat şəraitlərinin icrası insanların, onların müxtəlif qruplarının və təbəqələrinin müsbət sosiallaşması təmin edilir.

Nəticə

Beləliklə, sosial sahə sosial işin bütün aspektləri və istiqamətləri ilə həyata keçirildiyi sosial məkan olması haqqında əsaslı nəticə çıxarmaq olar. Eyni zamanda, sosial məkanın həm geniş, həm də dar mənada şərh edildiyini xatırlatmaq yerinə düşər. Geniş mənada bu, insanın yaşayış mühiti kimi təbii sərvətin sosial inkişaf etmiş hissəsi, cəmiyyətin həyatının və insanın obyektiv dünyasının məkan-ərazi tərəfi, “yerləşdiyi yer” baxımından cəmiyyətin sosial quruluşunun xarakterik xüsusiyyətidir”, sosial qrupların və təbəqələrin, onların inkişafı üçün şərait və imkanlardır. Sosial məkana vətəndaşların sosial maraqlarının müdafiəsini, onların sosial tələbatlarının reallaşdırılmasını bilavasitə təmin edən, insanın və cəmiyyətin potensialının reallaşdırılmasına sövq edən və ya əngəl törədən hər şey daxildir. Buna görə də bəşəriyyətin normal inkişafını təmin edən təbii məkanı qorumaq çox vacibdir. Dar mənada sosial məkan fərdlərin, qrupların və icmaların sosial inkişafı üçün şərait və imkanların mühüm xüsusiyyətlərini əhatə edən mühit deməkdir. Sosial məkanın elementləri insanı, vətəndaş cəmiyyətini, dövləti, regionları, milli və digər sosial-etnik idarəetmə subyektlərini, əmək və məişət birliklərini bilavasitə əhatə edən mühitdir.

Açar sözlər: *sosial iş, sosial məkan, sosial infrastruktur, cəmiyyət, peşə birlikləri, sosial-etnik birliklər.*

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. 12 noyabr 1995-ci il.*
2. *Əhmədov Y. Sosial işin nəzəriyyəsi və təcrübəsi. Bakı, 2013, 144 s.*

3. Campanini A., Sanfelici M. (a cura di) *Promuovere le relazioni umane e la giustizia sociale. Contributi alla conferenza mondiale del 2021*, Franco Angeli, Milano;

4. *Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası*. Bakı, 22 iyul, 2022.

5. *BMT-nin 2023-cü il üçün ölkə üzrə illik hesabatı*. https://azerbaijan.un.org/sites/default/files/2024-05/APR23_AZ.pdf

6. ILO. Chapter 5. *Social protection*. <https://webapps.ilo.org/100/ru/story/protection/>

7. Məmmədova R.O. *Sosial işə giriş*. Bakı, 2019. 360 s.

Samir Hasanov

METHODOLOGICAL ASPECTS OF CREATING AN ADEQUATE SOCIAL ENVIRONMENT FOR THE PERFORMANCE OF SOCIAL WORK

Summary

The main goal of the article is to review some institutional aspects of creating the necessary environment for the effective functioning of social work, which plays an important role in the life of society in modern times, and to provide relevant recommendations and suggestions. It is reported that the rapid development of modern times, the progress of information and communication technologies, and the innovative processes implemented in different fields require the existence of new approaches that meet the requirements of the modern era in the teaching process. It is noted that at present, solving various problems in the social field on a scientific basis, institutionalizing social work activities and training specialists in this field are considered important issues.

The article used general methods of analysis to investigate the problem: comparative analysis of legal-normative documents, description of the environment, classification of components and generalizations.

For the first time, the author classified the components necessary to ensure the effective functioning of social work, and the principles of activity corresponding to this classification were drawn up.

Summarizing the objectives provided in the

analysis, notes and comments, the author came to the conclusion that the social field is a social space or social environment where social work is carried out with all its aspects and directions. At the same time, it is noted that social space in a broad sense is a socially developed part of an important natural resource such as a person's living environment, a spatial-territorial aspect of the life of society and the objective world of a person, a characteristic feature of the social structure of society in terms of its "location", social groups and layers, conditions and opportunities for their development. In a narrow sense, social space means an environment that includes important features of conditions and opportunities for the social development of individuals, groups and communities. The elements of the social space are the environment that directly covers people, civil society, the state, regions, national and other socio-ethnic management subjects, labor and household associations. For this reason, it is said that it is an important duty of everyone to protect the natural space that ensures the normal development of humanity.

Keywords: *social work, social space, social infrastructure, society, professional associations, socio-ethnic associations*

Самир Гасанов

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОЗДАНИЯ АДЕКВАТНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ СРЕДЫ ДЛЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

Резюме

Основной целью статьи является рассмотрение некоторых институциональных аспектов создания необходимой среды для эффективной деятельности социальной работы, играющей важную роль в жизни общества в современную эпоху, а также предоставление соответствующих рекомендаций и предложений. Отмечается, что стремительное развитие современности, прогресс информационно-коммуникационных технологий, инновационные процессы, реализуемые в различных сферах, требуют наличия новых подходов, соответствующих требованиям современности в учебном процессе. Указывает-

ся, что в настоящее время научно обоснованное решение различных проблем в социальной сфере, институционализация деятельности социальной работы и подготовка специалистов в этой области считаются важными вопросами.

На основе анализа поставленных целей, обобщения замечаний и комментариев автор пришел к выводу, что социальная сфера — это социальное пространство или социальная среда, в рамках которых реализуются все аспекты и направления социальной работы. В то же время отмечается, что социальное пространство в широком смысле представляет собой социально развитую часть жизненной среды человека как важного природного ресурса, пространственно-территориальный аспект жизни общества и объективного мира человека, а также характерную черту социальной структуры общества с точки зрения «места расположения». Это также условия и возможности для развития социальных групп и слоев. В узком смысле социальное пространство представляет собой среду, охватывающую важные особенности условий и возможностей для социального развития индивидов, групп и сообществ. Элементами социального пространства являются человек, гражданское общество, государство, регионы, национальные и другие социально-этнические субъекты управления, а также трудовые и бытовые объединения. В связи с этим подчеркивается, что охрана естественного пространства, обеспечивающего нормальное развитие человечества, является важной задачей для всех.

В статье использованы общие методы анализа для исследования проблемы: сравнительный анализ правовых и нормативных документов, описание среды, классификация компонентов и обобщения.

Автор впервые классифицировал компоненты, необходимые для обеспечения эффективного функционирования социальной работы, и разработал принципы деятельности, соответствующие данной классификации.

Ключевые слова: *социальная работа, социальное пространство, социальная инфраструктура, общество, профессиональные объединения, социально-этнические объединения.*